

Didaktiniai patarimai mokytojams

Temos pavadinimas „Istorijos politika ir *atminties karai*“

(Parengė Sandra Grigaravičiūtė 2023 08 28)

Raktiniai žodžiai: atminties politika, istorijos politika, *atminties karai*, istorinė atmintis, interpretacija, dezinformacija, „netikros naujienos“, istorinė propaganda.

Temos aktualumas:

Temos ašis – interpretacija. Per jos sampratą analizę atskleidžiamas istorikų kuriamų interpretacijų daromas poveikis istoriografijai, visuomenės istorinei atminčiai, identitetui. Tema aktuali Lietuvos vidaus politikos kontekste, dėl istorinių įvykių interpretacijų ir įamžinimo išplėskiančių, *atminties karų* (Kazio Škirpos, Jono Noreikos, Antano Smetonos, Justino Marcinkevičiaus atminimo (ne)įamžinimo). Aktuali išlieka *atminčių kova* tarptautinėje erdvėje dėl 1940 m. Lietuvos istorijos įvykių interpretacijos; viešojoje erdvėje vis dar gajį sovietinio valstybingumo sampratą (Lietuvos TSR, kaip valstybės, įvardijimas, negebėjimas okupacinių institucijų atskirti nuo 1990 m. kovo 11 d. valstybės nepriklausomybę atgavusios Lietuvos institucijų).

Temos tikslas: vertina aktualius dokumentus atminties politikos (istorijos politikos) ir *atminties karų* kontekste.

Temos uždaviniai:

- 1) atskiria interpretaciją nuo nuomonės, įžvelgia interpretacijos kontekstą;
- 2) įžvelgia dezinformacijos, „netikrų naujienų“, istorinės propagandos, *atminties karų* esmines sąsajas, vertina jų tikslus;
- 3) formuluoja istorinės atminties apibrėžimą, charakterizuoja Lietuvos atminties politiką.

Veiklos pobūdis:

Pirmoje, antroje potemėse:

- 1) Šaltinių ir literatūros skaitymas, analizė, vertinimas (individualiai, poroje, grupėje) pateiktyje ir atliekant praktines užduotis, o mokytoji konsultuojant.
- 2) Papildomų duomenų paieška internete, knygoje, periodinėje spaudoje, foto dokumentikoje, filmuose, lauko reklamose viešojoje erdvėje; rastų duomenų analizė, lyginimas, interpretavimas, sisteminimas, apibendrinimas, įvertinimas (raštu, žodžiu).

Trečioje potemėje siūloma išbandyti technologinį–pedagoginį mokymosi būdą „apversta klasė“. Mokiniui skirta mokymosi medžiaga jau yra internete, todėl mokiniai su ja gali susipažinti savarankiškai prieš pamoką jiems patogiu metu. Klasėje mokiniai įtvirtina mokymosi medžiagą, atlikdami praktines užduotis. Mokymosi būdas „apversta klasė“ leis mokiniams dirbti kiekvienam savu tempu, o mokytojas galės daugiau dėmesio skirti konsultavimui (tiesiogiai ar per nuotolį).

Ugdomos kompetencijos:

Pažinimo – atskleidžia konkrečią nagrinėjamam istoriniam įvykiui reikšmingą istorinę asmenybę, nurodo, kuo ji svarbi; paaiškina, kokį pėdsaką jos paliko istorijoje (**A3.1.**); kritiškai vertina šaltinių teikiamą informaciją, juos analizuoja ir interpretuoja (**C1.3.**).

Komunikavimo – aiškina istorines sąvokas, pateikia jų apibrėžimus (**D1.1.**); samprotauja žodžiu ir raštu, išreiškdamas savo požiūrį į vieną ar kitą įvykį, reiškinį, asmenybę ar problemą (**D3.3.**); samprotauja žodžiu ir raštu, išreiškdamas savo požiūrį į vieną ar kitą įvykį, reiškinį, asmenybę ar problemą; savo nuomonę grindžia 4–5 argumentais (**D3.4.**); atrenka, susistemina ir išsamiai perteikia tinkamą informaciją konkrečiu klausimu, pateikia išsamius apibūdinimus ir paaiškinimus, juos iliustruoja pavyzdžiais; tiksliai vartoja sąvokas, pasitelkia datas, įvykius, reiškinius savo supratimui išreikšti (**D3.4.**).

Kūrybiškumo – remiasi šaltinių teikiama informacija formuojamiems teiginiams pagrįsti (priežasčių ryšiams nustatyti, išvadoms formuluoti, apibendrinti). Išskiria ir palygina keliuose šaltiniuose pateiktą informaciją, atsirenka tinkamiausią jo nagrinėjamai temai ar problemai atskleisti; apibendrina kelių šaltinių informaciją ir daro išvadas (C2.2.); kuria įvairių tipų tekstus <...>, remdamasis 3–5 šaltiniais (D2.4.).

Kultūrinė – identifikuoja ir kritiškai vertina įvykių, reiškinių aktualumą, reikšmingumą, svarbą praeityje ir tai, kaip jie siejasi su šiandieniniais procesais ar problemomis (A2.3.).

Planuojami rezultatai / pasiekimai:

Ką žinos: kas yra istorijos politika, atminties politika, *atminties karai*, interpretacija, dezinformacija, „netikros naujienos“, istorinė propaganda, istorinė atmintis.

Ką gebės: analizuoti istorikų tekstus ir XX–XXI a. istorijos šaltinius; vertinti interpretacijas; savarankiškai apibrėžti ir vartoti sąvokas, samprotaudamas raštu ir žodžiu.

Ką supras: kad istorikų interpretacijos daro ilgalaikį poveikį šalies ar užsienio istoriografijai, visuomenės istorinei atminčiai, identitetui, gali turėti ir teisinių pasekmių.

Ką atras (tyrimas): kad norint atpažinti „netikras naujienas“, reikia turėti daug kontekstinių žinių.

Ką sukurs (tekstą): Lietuvos XX–XXI a. atminties politikos charakteristiką.

Mokymosi priemonės:

1. Pateiktis „Istorijos politika ir *atminties karai*“. 2. Mokiniui parengta mokomoji ir papildoma medžiaga. 3. Parengtos ir pagal pasiekimų lygius pritaikytos praktinės užduotys.

1 potėmė. Interpretacijos vieta istorinio tyrimo struktūroje

(Probleminis klausimas: Kaip atskleisti interpretacijų paslaptis?)

Pagrindiniai 1 potėmės akcentai:

Atkreipti mokinių dėmesį į tai, kad visą temą vienija antrinė istorijos sąvoka – **interpretacija**.

Mokiniais reikia sudaryti galimybę suprasti, kad istorinė interpretacija reiškia sąmoningus praeities faktų apmąstymus ir bandymus juos įprasminginti. Interpretacija neturėtų būti painiojama su asmenine nuomone (Ford, 2016).

Mokymosi metu sudaryti galimybę mokiniams suvokti, kad: 1) istorikas ar istorikė interpretuoja faktus; 2) istorija yra interpretacija (istorija sukonstruota per interpretaciją); 3) interpretacija taip pat gali būti istorijos šaltiniu (reikia suprasti jos siunčiamą žinutę); 4) vertinant interpretaciją reikia atsižvelgti istoriko ar istorikės požiūrį, tikslą, adresatą, panaudotus įrodymus interpretacijai sukonstruoti; 5) vertinant interpretaciją labai svarbus kontekstas (istorinio laiko skirtingumo suvokimas – istorinė empatija).

4 skaidrė

1 potėmė. Interpretacijos vieta istorinio tyrimo struktūroje

(Probleminis klausimas: Kaip atskleisti interpretacijų paslaptis?)

1.1. „Istorija yra interpretacija“ (Carr, 1999)

Istorinis pasakojimas yra **per interpretaciją sukonstruota praeitis** (Ford, 2016).

Istoriko ar istorikės mokslo straipsnis ar monografija yra tam tikra **interpretacija**.

(monografijos ir straipsnio pavyzdžiai)

Skaidrė parengta remiantis Edward Hallet Carr. *Kas yra istorija*. Vilnius: Vaga, 1999, p. 24, 30 ir Alex'o Fordo metodine priemone „Progress & Progression in History. LTU PGCE History, pp. 12–13, 16–17.

Įvykis istorinio fakto statusą įgyja, jei yra interpretuojamas. Istoriko ar istorikės darbas yra ne aprašyti, o įvertinti. Istorikas ar istorikė istoriją kuria per interpretaciją.

Istoriko, fakto ir interpretacijos santykis labai taikliai nusakytas šioje E. H. Carr knygos ištraukoje (p. 30):

„Istorikas darbą pradeda nuo parengtinės faktų atrankos ir parengtinės interpretacijos, kuria remdamiesi faktus rinko kiti ir renkasi jis pats. Interpretaciją, atranką bei faktų tvarką istorikas dirbdamas subtiliai ir gal iš dalies nesąmoningai koreguoja dėl jų tarpusavio sąveikos. Ši koreguojamoji sąveika taip pat būdinga dabarties ir praeities savitarpio ryšiui, nes istorikas yra dabarties dalis, o faktai priklauso praeičiai. Istorikas ir istorijos faktai vienas be kito neapsieina. Istorikas be faktų yra tuščias, lyg be šaknų; faktai be istoriko būna negyvi, nereikšmingi. Tad į klausimą „Kas yra istorija?“ aš pirmiausiai atsakyčiau, kad tai yra nesibaigianti istoriko ir faktų sąveika, nuolatinis dabarties ir praeities dialogas.“

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

5 skaidrė

1.2. Istoriko ar istorikės interpretacija taip pat yra tyrimo šaltinis (1)

Surastus faktus istoriniais faktais paverčia istorikas ar istorikė (Rüsen, 2007). Jis ar ji tai padaro interpretuodami. Interpretacija – kiekvieno istorinio fakto sudedamoji dalis (Carr, 1999).

Įvertinti interpretaciją, reiškia įvertinti istoriko ar istorikės **tyrimo procesą** (Ford, 2016).

Skaidrė parengta remiantis Rüsen J. *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Sud. Z. Norkus. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 124; Edward Hallet Carr. *Kas yra istorija*. Vilnius: Vaga, 1999, p. 24, 30; Alex'o Fordo metodine priemone „Progress & Progression in History. LTU PGCE History, pp. 12–13, 16–17.

Vertindami interpretaciją turime atsižvelgti į istoriko ar istorikės požiūrį, adresatą (kas skaitys istoriją), tikslą (ką norima istorija pasakyti), pasirinktus argumentus ir, svarbiausia – kontekstą (Ford, 2016). Konteksto suvokimui labai svarbi yra istorinė empatija („gebėjimas suvokti istorinio laiko skirtingumą ir orientuotis šiandieniniame pasaulyje, sprendžiant žmogaus teisių, lygybės ir kitas aktualias žmonių tarpusavio santykių, bendravimo ir bendradarbiavimo problemas“, Maniušis M. Mokinių istorinio raštingumo ugdymas(is) dirbant su istorijos šaltiniais pagrindinio ugdymo trečiajame centre. Mokslo daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, edukologija (S 007). Kaunas, 2022, p. 6).

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

6 skaidrė

1.2. Istoriko ar istorikės interpretacija taip pat yra tyrimo šaltinis (2)

Interpretacija sudaro tyrimo baigiamąjį etapą (pakopą). Jo metu surinkti ir kritiškai įvertinti šaltiniai (juose esantys faktai) susiejami į vientisą visumą, vientisą praeities vaizdą (Norkus, 1996; Rüsen, 2007, *Geschichts-Didaktik*, 2003).

1 schema

1 schema. Trys istoriko ar istorikės „metodiško darbo pakopos“ arba „istorijos tyrimo metodai“

Euristika	Kritika	Interpretacija
– Formuluojamas tyrimo klausimas – Ieškoma medžiagos, kuri padėtų atsakyti į istoriko išsiskeltą klausimą	– Kritiškai įvertinama renkama ar jau surinkta medžiaga – šaltiniai. – Atrenkami faktai, medžiaga	– Susiejami į vientisą visumą atrinkti faktai, medžiaga – Formuluojama mintis, samprata (konceptija)

Sudaryta metodinės medžiagos autorės, remiantis Norkus, 1996, p. 59–64; *Geschichts-Didaktik*, 2003, p. 163.

Skaidrė parengta remiantis Rüsen J. *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Sud. Z. Norkus. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 124; *Geschichts-Didaktik. Praxishandbuch für die Sekundarstufe I und II*. Hrsg. Hilke Günter-Arndt. Berlin, 2003, p. 163; Norkus Z. *Istorika*. Vilnius: Taura, 1996, p. 62.

Su istorinio tyrimo procesu mokiniai turėtų būti susipažinę 2 temoje „Istoriko laboratorija“, tačiau vertėtų jiems tai dar kartą priminti, kad tyrimą sudaro trys etapai. Pirmame etape istorikas ar istorikė formuluoja tyrimo klausimą, ieško medžiagos, kuri padėtų jį atsakyti. Antrame etape kritiškai įvertinama renkama ar jau surinkta medžiaga, atrenkami joje esantys esminiai faktai. Trečiame etape atrinkti esminiai faktai susiejami į visumą, formuluojama mintis, samprata (išsamiau apie tyrimo etapus tai žr. Norkus Z. *Istorika*. Vilnius: Taura, 1996, p. 60–62; Rüsen J. *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Sud. Z. Norkus. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 116–127).

Gilindamiesi į tyrimo procesą turime atkreipti dėmesį ir į kitus ne mažiau svarbius faktus – istoriko ar istorikės išsilavinimą (dalyko, kalbų mokėjimą), galimybę prieiti prie pirminių ar antrinių šaltinių, juos patikrinti. Tačiau, kaip jau ir minėjau anksčiau, svarbiausias yra kontekstas, ypač politinis, kultūrinis (kokios nuomonės, požiūriai vyravo). Sunku būtų tikėtis okupuotoje Lietuvoje gyvenusio istoriko, viešai skelbusio savo darbus, teigiamo Lietuvos Respublikos 1918–1940 m. įvertinimo.

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

7 skaidrė

1.3. Interpretacijos apibrėžtys

Zenonas Norkus: „**pažintinis procesas**, kuriuo pavieniai istorijos faktai yra **susiejami** į vientisą visumą, į rišlų tam tikro praeities fragmento vaizdą“ (Norkus, 1996, 62).

Jörn`as Rüsen`as: „**istorinio tyrinėjimo operacija**, kuri per šaltinių kritiką surastus praeities faktus intersubjektyviai patikrina ir **sujungia** su laiko tėkme, kuri gali būti pavaizduota kaip istorija (Rüsen, 2007, 124).

Hilke Günter-Arndt: „šaltinio turinio **minties ir prasmės sukūrimas**, atsižvelgiant klausimo formuluotę“ (Geschichts-Didaktik, 2003, 163).

Skaidrė parengta remiantis Rüsen J. *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Sud. Z. Norkus. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 124; *Geschichts-Didaktik. Praxishandbuch für die Sekundarstufe I und II*. Hrsg. Hilke Günter-Arndt. Berlin, 2003, p. 163; Norkus Z. *Istorika*. Vilnius: Taura, 1996, p. 62.

Pateikti trijų autorių apibrėžimai skiriasi, tačiau reikėtų atkreipti mokinių dėmesį, kad juos sieja sinoniminiai veiksmažodžiai – susieti, sujungti, sukurti. Autorius vienija ir tai, kad visi interpretaciją suvokia, kaip procesą, Z. Norkus, kaip pažintinį, J. Rüsen`as, kaip istorinio tyrimo, o H. Günter-Arndt, kaip minties ir prasmės kūrimo. Svarbu pastebėti, kad istorijos tyrimas – istorijos pažinimo metodas, o minties ir prasmės kūrimas – baigiamoji istorijos tyrimo dalis. Esmė – apibrėžimai skirtingi, tačiau jų prasmė ta pati, – interpretacija, tai – procesas, kurio metu susieti, sujungti ir įprasminti faktai tampa istorija.

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

8 skaidrė

1.4. Interpretavimo formos

J. Droyzenas išskyrė keturias interpretavimo formas (žr. 2 schema): pragmatinę, sąlygų, psichologinę ir idėjų (Norkus, 1996).

2 schema

2 schema. Keturios interpretavimo formos (pagal J. Droyseną)

Pragmatinė	Sąlygų	Psichologinė	Idėjų
Aiškinama, kas, ką, kada ir kodėl padarė	Aiškinama, kokios gamtinės, technologinės sąlygos lėmė istorinio veikėjo veiksmus	Aiškinama, koks buvo istorinis veikėjas (charakteris, pažiūros)	Aiškinama, kokios laikmečio tendencijos, istorinio veikėjo veiksmais išreiškiamos to laikmečio idėjos (pvz., laisvės, lygybės, brolybės; klasių kovos)

Sudaryta metodinės medžiagos autorės, remiantis Norkus, 1996, 62–63.

Skaidrė parengta remiantis Norkus Z. *Istorika*. Vilnius: Taura, 1996, p. 62–63.

Iš mokiniui skirtos medžiagos dalies paimta informacija:

„**Pragmatinė** interpretacijos forma siekiama išsiaiškinti ir nustatyti, – istorinį veikėją, jo veiksmus ir jų chronologinę seką, veikimo tikslus ir motyvus (kas, ką, kada ir kodėl padarė). **Sąlygų** forma padeda istorikui ar istorikei įvertinti gamtines, technologines sąlygas, kuriose veikia istorinis veikėjas ir jų įtaką veiklai. **Psichologinė** forma padeda pažinti istorinį veikėją, jo charakterį, pažiūras. **Idėjų** forma padeda istorikui ar istorikei „atskleisti formaliąsias veiksmų priežastis“ (Norkus, 1996, 63), įžvelgti tendencijas, istorinio veikėjo veiksmais išreiškiamas to laikmečio idėjas. Kitaip tariant, **idėjų** forma sudaro sąlygas suprasti ir atskleisti „istorinę tiesą“, o tai ir yra istorijos pažinimo tikslas (Norkus, 1996, 63).“

Idėjų lygmenyje svarbu yra tai, kad istorikas ar istorikė pastebi laikmečio pagrindines mintis ir idėjas, kurias dažniausiai išreiškia to laikmečio istorinė asmenybė. Tačiau dar svarbiau, kad istorikas ar istorikė suvoktų, jog konkrečios istorinės asmenybės, tik išreiškė (išsakė, raštu išdėstė, iliustravo vaizdu, muzika) tas mintis ar idėjas, kurios jau gyvavo tuo istoriniu laikotarpiu (Norkus, 1996, p. 63). Tas idėjas galima pamatyti ir laikmečio nuotraukose, pvz., totalitarizmo laikotarpiu jos darytos žvelgiant į objektą iš apačios, muzikoje, – totalitarizmo laikotarpį lydi pučiamųjų orkestrų muzika.

9 skaidrė

1.5. Interpretuojame faktus (1)

Šešios 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Tarybos pareiškimo interpretacijos:

A šaltinis. „Gruodžio 11 d. aktas praverė Vokietijai Bresto taikos derybose, tačiau jo pasirašymas sukėlė didelį Lietuvos žmonių nepasitenkinimą, protestavo lietuviai Rusijoje ir JAV <...>. Tai buvo žingsnis atgal, palyginti su Vilniaus lietuvių konferencijos nutarimu“ (Eidintas, 1991, 11).

B šaltinis. „Vokiečiams rūpėjo pasinaudoti šiuo aktu Bresto derybose ir atskirti Lietuvą nuo Rusijos. <...> gruodžio 11 d. akto pasirašymas sukėlė lietuvių pasipiktinimą, nes jie nežinojo visų Tarybos diplomatijos niuansų <...>. Gruodžio 11 d. aktas buvo labai pavojingas, nes juo remdamasi, Vokietija galėjo aneksuoti Lietuvą“ (Gumuliauskas, 2010, p. 105).

C šaltinis. „Tokiose sunkiose sąlygose Taryba stengėsi pasiekti, kas tik buvo galima. Ji pirmiausia pareiškė savo atsiskyrimą nuo Rusijos ir nepriklausomos valstybės atstatymą su sostine Vilnium. Tą savo pareiškimą (1917 m. gruodžio 11 d.) Taryba turėjo surišti su pažadais sudaryti militarinę ir ekonominę sąjungą su Vokietija (Lietuvos istorija, 1989, 541–542).

Skaidrė parengta remiantis Eidintas A. Lietuvos Valstybės Tarybos 1917–1918 m. dokumentai. Iš: Lietuvos Valstybės Tarybos protokolai. Sud. A. Eidintas, R. Lopata. Vilnius: Mokslas, 1991, p. 11; Gumuliauskas, A. Lietuvos istorija (1795–2009 m.). Studijų knyga. Šiauliai: Lucilijus, 2010, p. 105; *Lietuvos istorija*. Red. A. Šapoka. Fotogr. leidimas. Vilnius: „Mokslo“ leidykla, 1989, p. 541–542.

A–C šaltiniuose pateikiamos istorikų ir istorikų 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Tarybos pareiškimo interpretacijų ištraukos.

A šaltinis. Galimas mokinio / mokinės interpretacijos įvertinimas: pareiškimas vertinamas neigiamai („pravertė Vokietijai“, „sukėlė žmonių nepasitenkinimą“, „žingsnis atgal“); laikomasi sovietinės įvykio interpretacijos). Galima mokinio ar mokinės paklausti, kodėl A šaltinio autorius neigiamai vertina įvykį? Atsakymą nuspėti sunku, tačiau galimi paaiškinimai, remiantis anksčiau išdėstyta teorine medžiaga.

Aiškinant, kiek pagrįsta yra tokia istoriko interpretacija, mokytojas arba mokytoja galėtų išsakyti **kontrargumentus**: a) nepasitenkinimo negalėjo sukelti, nes apie pareiškimą Lietuvoje oficialiai pranešta „Lietuvos aide“ tik 1918 m. kovo 26 d.; b) JAV lietuviai apie tai sužinojo iš Lietuvių Tautos Tarybos (Lozanoje), kuri atitinkamai juos informavo, nutylėdama apie Vasario 16-osios aktą; 3) Rusijos lietuviai per spaudą („Lietuvių balse“) apie nepriklausomybės paskelbimą sužinojo anksčiau, nei ji buvo paskelbta ir labai tuo džiaugėsi. „Santaroje“ tos pačios Lietuvių Tautinės Tarybos (Lozanoje) iniciatyva vietoje 1917 m. gruodžio 11 d. pareiškimo paskelbta Lietuvių Tautinės Tarybos (Lozanoje) atsiskyrimo nuo Rusijos deklaracija, t. y. paskelbta netikra naujiena, žr. **IV.LYG.3.UŽD.**)

B šaltinis. Galimas mokinio / mokinės interpretacijos įvertinimas: pareiškimas vertinamas neigiamai (vokiečiams pravertė derybose, Lietuva atsiskyrė nuo Rusijos; sukėlė pasipiktinimą; buvo pavojingas, nes sudarė sąlygas aneksijai; laikomasi sovietinės įvykio interpretacijos). Galima mokinio ar mokinės paklausti, kodėl B šaltinio autorius neigiamai vertina įvykį? Atsakymą nuspėti sunku, tačiau galimi paaiškinimai, remiantis anksčiau išdėstyta teorine medžiaga.

Aiškinant, kiek pagrįsta yra tokia istoriko interpretacija, mokytojas arba mokytoja galėtų išsakyti **kontrargumentus**: a) neatsiskyrusi nuo Rusijos, Lietuva negalėjo paskelbti nepriklausomybės, tai buvo būtina sąlyga, taigi, tai ne tik, kad ne minusas, bet pliusas; b) pasipiktinti visuomenė negalėjo, nes apie pareiškimą pranešta tik 1918 m. kovo 26 d., kai Vokietija pripažino Lietuvos nepriklausomybę. Apie Vasario 16-osios aktą pranešta anksčiau, nei apie gruodžio 11 d. pareiškimą; c) pavojingu pareiškimas būtų tapęs, jei Lietuva būtų pasirašiusi konvencijas su Lietuva, pareiškimas buvo tik pažadas tai padaryti ateityje; d) nieko neužsimenama apie tai, kad šiuo pareiškimu Lietuva atstatė valstybę ir atsiskyrė nuo Rusijos ir nuo „visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis valstybėmis“.

C šaltinis. Galimas mokinio / mokinės interpretacijos įvertinimas: vertinimas objektyvus, įvertinti teigiami ir neigiami padariniai; teigiami: atstatyta nepriklausomo Lietuvos valstybė, atsiskirta nuo Rusijos ir nuo „visų valstybinių ryšių, kurie yra buvę su kitomis valstybėmis“; neigiami: turėjo pasižadėti sudaryti „militarinę ir ekonominę sąjungą su Vokietija“). Galima mokinio ar mokinės paklausti, kas lėmė C šaltinio autorius vertinimą? Atsakymą nuspėti sunku, tačiau galimi paaiškinimai, remiantis anksčiau išdėstyta teorine medžiaga.

10 skaidrė

1.5. Interpretuojame faktus (2)

D šaltinis. „Šis dokumentas yra laikomas vienu reikšmingiausių Lietuvos Tarybos dokumentų. Svarstant ir priimant Vasario 16-osios Aktą, gruodžio 11-osios nutarimas nuolat minimas kaip referencinis dokumentas, o vėliau, po diplomatinio laviravimo, jis tampa pagrindu pripažinti Lietuvos valstybę 1918 m. kovo 23 d.“ (Lietuvos Tarybos 1917 m. gruodžio 11 d. deklaracija (originalas), 2018, 108–111.)

E šaltinis. „Tarptautinės teisės požiūriu, pasak Gregorijaus Rutenbergo, 1917 m. gruodžio 11 d. pareiškimas gali būti vertinamas kaip „Lietuvos *de facto* pripažinimas iš Vokietijos pusės“. Jį buvo galima laikyti „paruošiamuoju pripažinimu, įvykusi prieš galutinį pripažinimą“, kas ir įvyko 1918 m. kovo 23 dieną (Grigaravičiūtė, 2019, 54; Rutenbergas, 1927, 48).

F šaltinis. „Lietuvos Taryba 1917 m. gruodžio 11 d. priėmė su okupantais suderintą nutarimą, skelbiantį Lietuvos valstybės atkūrimą su sostine Vilniumi ir buvusių valstybinių ryšių nutraukimą; nutarimas numatė faktinį Lietuvos pajungimą Vokietijai. Šiuo nutarimu lietuvių buržuazija ir Vokietijos imperialistai išreiškė bendrą siekimą atskirti Lietuvą nuo revoliucinės Rusijos ir besikuriančios Lenkijos valstybės“ (Noreikienė, Zinkus, 1986, 70).

Skaidrė parengta remiantis Lietuvos Tarybos 1917 m. gruodžio 11 d. deklaracija (originalas). *Lietuvos valstybės atkūrimo procesas, 1917 m. liepa–gruodis. Dokumentų rinkinys*. Sudarė L. Mažylis, R. Zozaitė. Kaunas: VDU, 2018, p. 108–111; Grigaravičiūtė, S. (2019) Lietuvos Tarybos atstovavimas Vokietijoje. Pirmasis etapas (1917 m. rugsėjo 24 d.–1918 m. kovo 31 d.). *Parlamento studijos*, Nr. 27, p. 31–75. Prieitis per internetą: <http://www.parlamentostudijos.lt/Nr27/files/31-75.pdf>; Rutenbergas, G. (1927) Lietuvos, kaip nepriklausomos valstybės, susikūrimas ir jos pripažinimas tarptautinės teisės šviesoje. *Teisė*. Nr. 11, sausis–birželis, p. 48; Noreikienė S., Zinkus J. Istorija, Lietuvos TSR istorija. *Tarybų Lietuvos enciklopedija*. Vilnius, 1986, p. 70.

D šaltinis. Galimas mokinio / mokinės interpretacijos įvertinimas: vertinimas teigiamas: „reikšmingiausias dokumentas“, „referencinis dokumentas“ Vasario 16-ajai; pagrindas pripažinti Lietuvos valstybę; viena naujausių interpretacijų). Galima mokinio ar mokinės paklausti, kodėl D šaltinio autorius teigiamai vertina įvykį? Atsakymą nuspėti sunku, tačiau galimi paaiškinimai, remiantis anksčiau išdėstyta teorine medžiaga.

Aiškinant, kiek pagrįsta yra tokia istoriko interpretacija, mokytojas arba mokytoja galėtų pridurti: a) 1917 m. gruodžio 11 d. pareiškimo tekstas buvo primestas Lietuvos Tarybai; b) iš 1917 m. gruodžio 11 d. pareiškimo sekė ir kitos teisinės pasekmės, kurios nepaminėtos.

E šaltinis. Galimas mokinio / mokinės interpretacijos įvertinimas: vertinamas teigiamai, kaip Lietuvos *de facto* pripažinimas. Galima mokinio ar mokinės paklausti, kas lėmė E šaltinio autorių vertinimą? Atsakymą nuspėti sunku, tačiau galimi paaiškinimai, remiantis anksčiau išdėstyta teorine medžiaga.

Aiškinant, kiek pagrįsta yra tokia istoriko interpretacija, mokytojas arba mokytoja galėtų išsakyti pridurti: įvertinimas tik tarptautinės teisės požiūriu, neįvertintos kitos politinės ir teisinės pasekmės.

F šaltinis. Galimas mokinio / mokinės interpretacijos įvertinimas: vertinimas neigiamas, tačiau įvardinti ir teigiami dalykai, juos parodant kaip neigiamus; teigiami: paminėtas Lietuvos valstybės atkūrimas ir atsiskyrimas nuo Rusijos ir Lenkijos; neigiami: paminėtas numatomas (ne įvykęs, o numatomas) faktinis pajungimas Vokietijai; standartinis sovietinis vertinimas, siekiant parodyti, kad Lietuvos Taryba buvo vokiečių „imperialistų“ statytinė. Galima mokinio ar mokinės paklausti, kodėl F šaltinio autoriai neigiamai vertina įvykį? Atsakymą mokinys ar mokinė turėtų pateikti, remdamiesi anksčiau išdėstyta teorine medžiaga.

11 skaidrė

1.6. Kodėl istoriją tenka nuolatos perrašinėti iš naujo? (1)

Žvelgdami į istorikų ir istorikų 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Tarybos pareiškimo interpretacijas, matome jų įvairovę. Tai reiškia, kad:

- nėra vienos „teisingos“ interpretacijos;
- nėra nekintančių interpretacijų;
- interpretacijos yra laikinos;
- įvykiai gali būti interpretuojami iš naujo (*Quality history education in the 21st century*, 2018, 20).

12 skaidrė

1.6. Kodėl istoriją tenka nuolatos perrašinėti iš naujo? (2)

Interpretacijos kinta:

- 1) Dėl naujų atrastų šaltinių ir faktų juose;
- 2) Dėl besikeičiančios laiko perspektyvos;
- 3) Dėl besikeičiančio istorikų ir istorikų supratimo apie save, visuomenę, žmoniją (Anzenbacher, 1992, 59, 222).

8–9 skaidrės parengta remiantis *Quality history education in the 21st century*. 2018, p. 20; Anzenbacher, A. *Filosofijos įvadas*. Vilnius: Katalikų pasaulis, 1992, p. 59, 222.

Praktiniu pavyzdžiu, vertindami istorikų ir istorikų 1917 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Tarybos pareiškimo interpretacijas, mokiniai turėtų prieiti prie išvadų, esančių 8–9 skaidrėse. Mokiniai ir patys galėtų pasiūlyti savo išvadų ir / ar apibendrinimų formuluotes.

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

1 potemėje savarankiškam mokinių darbui bei 1 potemės medžiagos įtvirtinimui siūlomos praktinės užduotys (žr. dalyje praktinės užduotys): **II.LYG.3.UŽD.; III.LYG.1.UŽD.; III.LYG.2.UŽD.; IV.LYG.2.UŽD.**

2 potemė. Dezinformacija, „netikros naujienos“, istorinė propaganda ir *atminties karai*

(Probleminiai klausimai: Kaip interpretacija susijusi su dezinformacija, „netikromis naujienomis“ ir istorine propaganda? Kodėl kyla *atminties karai*?)

Mokiniams reikia sudaryti galimybę suprasti, kad dezinformaciją, „netikras naujienas“, istorinę propagandą ir *atminties karus* sieja atitinkama faktų **interpretacija**. Visais keturiais atvejais **sąmoningai** (turint konkrečių tikslų) siekiama klaidinti, daryti įtaką ar spaudimą, paveikti ar formuoti viešąją nuomonę, manipuliuoti žmonių jausmais ir veiksmais, juos valdyti, pakirsti pasitikėjimą.

Mokiniams reikia padėti suvokti, kad istoriko ir istorikės kuriama interpretacija turės politinių, teisinių, socialinių ar kitų pasekmių, todėl turi būti konstruojama (kuriamas) atsakingai, atsižvelgiant į geopolitinį ir tarpkultūrinį kontekstą.

13 skaidrė

2 potėmė. **Dezinformacija, „netikros naujienos“, istorinė propaganda, atminties karai** (Probleminis klausimas: Kaip interpretacija susijusi su dezinformacija, „netikromis naujienomis“ ir istorine propaganda?)

1 lentelė. Dezinformacijos, „netikrų naujienų“ ir istorinės propagandos bendri bruožai

Būdingi bruožai	Dezinformacija	Netikros naujienos	Istorinė propaganda
Atitinkama faktų interpretacija	+	+	+
Siekis klaidinti, daryti įtaką ar spaudimą, paveikti ar formuoti viešąją nuomonę, manipuliuoti žmonių jausmais ir veiksmais, juos valdyti, pakirsti pasitikėjimą	+	+	+
Vykdoma viešai	+	+	+
Vykdoma raštu	+	+	+
Skleidžiamos sąmoningai, siekiant konkrečių tikslų	+	+	+

* Gali būti vykdoma ir slapta. ** Gali būti vykdoma ir žodžiu. Sudaryta metodinės medžiagos autorės, remiantis istoriografijos analize.

Skaidrė parengta remiantis Burinskaitė K. (2007) Lietuvos SSR KGB dezinformacinė veikla ir paslapčių apsauga 1954–1991 m. *Genocidas ir rezistencija*, nr. 2(22), p. 91–109; *Misinformation and Disinformation: Thinking Critically about Information Sources*. <https://library.csi.cuny.edu/misinformation> [2023 08 22]; Lazer, D., Baum M., Grinberg, N., Friedland, L., Joseph, K., Hobbs W., Mattsson, C. (2017) Combating Fake News: An Agenda for Research and Action. <https://shorensteincenter.org/combating-fake-news-agenda-for-research/> [2023 08 20]; Simons S. (2022) Context Of History And Historical Propaganda. March 20. See in: <https://theowp.org/context-of-history-and-historical-propaganda/>; Skarzauskiene, A., Maciulienė, M., Ramasauskaite, O. (2020) The Digital Media in Lithuania: Combating Disinformation and Fake News. *Acta Informatica Pragensia*, 9(2), 74–91 DOI: 10.18267/j.aip.134

Mokiniamis reiktų padėti suvokti, kad dezinformaciją, „netikras naujienas“ ir istorinę propagandą sieja daug bendrų bruožų, pateiktų 1 lentelėje. Pirmiausiai, jas visas sieja faktai (informacija) ir jų atitinkama **interpretacija**. Jos visos skleidžiamos sąmoningai, siekiant labai konkrečių tikslų. Jomis siekiama klaidinti, daryti įtaką ar spaudimą, paveikti ar formuoti viešąją nuomonę, manipuliuoti žmonių jausmais ir veiksmais, juos valdyti, pakirsti pasitikėjimą. Jos visos vykdomos viešai, išskyrus dezinformaciją, kuri gali būti vykdoma ir slapta. Jos visos vykdomos raštu, nors dezinformacija gali būti vykdoma ir žodžiu (pvz., radijo bangomis, o dabar – ir internete transliuojamų vaizdų).

14 skaidrė

2.2. Dezinformacija (1)

Dezinformacija – tai sąmoningas klaidinančių žinių skleidimas, siekiant formuoti ar paveikti viešąją nuomonę, asmenį ar organizaciją (Burinskaitė, 2007; *Misinformation and Disinformation*). Dezinformacija gali būti atvira ir slapta; skleidžiama žodžiu ir raštu.

Sovietų Sąjungoje dezinformacijos tarnyba buvo įkurta 1947 m. Dezinformacijai ji naudojosi „žurnalistais, mokslininkais, menininkais, įtakos agentais ir sukurtomis fasadinėmis organizacijomis“ (Burinskaitė, 2007).

Skaidrė parengta remiantis Burinskaitė K. Lietuvos SSR KGB dezinformacinė veikla ir paslapčių apsauga 1954–1991 m. *Genocidas ir rezistencija*, 2007, nr. 2(22), p. 91–109; *Misinformation and Disinformation: Thinking Critically about Information Sources*. <https://library.csi.cuny.edu/misinformation> [2023 08 22]

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

15 skaidrė

2.2. Dezinformacija (2)

Dezinformacijai skleisti buvo naudojami lapeliai, pamfletai, faksimilės, reprodukcijos, suklastoti asmeniniai laišakai, bankų dokumentai (Burinskaitė, 2007).

Ištrauka iš V. Bulvičiaus knygos „Karinis valstybės rengimas“:

„Didžiojo karo metu dar plačiai buvo praktikuojami „belaisvio laišakai“. Tuose laiškuose tariamas belaisvi labai gražiomis spalvomis piešdavo gyvenimą nelaisvėje, ragindavo ir kitus į nelaisvę pasiduoti. Plačiai buvo praktikuojamas ir laikraščių padirbinėjimas. Menkiau susipratęs prancūzas gaudavo kurį nors Paryžiaus dienraštį, kuriame visas tekstas būdavo, kaip ir kitų to nr. egzempliorių, o tik poroje vietų būdavo įterpta tai, ką norėjo priešas paskleisti. Galop ištisa propagandinė literatūra buvo sukurta agituoti svetimų tautybių piliečiams „mozaikinėse“ valstybėse“ (Bulvičius, 1939).

Skaidrė parengta remiantis Burinskaitė K. (2007) Lietuvos SSR KGB dezinformacinė veikla ir paslapčių apsauga 1954–1991 m. *Genocidas ir rezistencija*, nr. 2(22), p. 91–109; Bulvičius, V. Karinis valstybės rengimas. Kaunas: Kar. štabas, Spaudos ir švietimo skyrius, 1939. 371 p.

Ištrauka iš Vytauto Bulvičiaus knygos „Karinis valstybės rengimas“ turėtų padėti mokiniams atrasti, kokiomis, be jau išvardytų skaidrėje, formomis sklido dezinformacija. Mokiniai turėtų ištraukoje rasti atsakymą („Belaisvio laišakai“, padirbti laikraščiai, propagandinė literatūra). Palyginimui, paklauskite mokinių, kokiais kanalais dezinformacija skleidžiama šiomis dienomis?

V. Bulvičiaus knygoje „Karinis valstybės rengimas“ (prieinama ir internetu: <https://kam.lt/wp-content/uploads/2022/03/2019-karinis-valstybes-rengimas.pdf>) p. 311–323 pateikia įdomių istorinių dezinformacijos pavyzdžių iš Pirmojo pasaulinio karo laikotarpio, kuriuos galima išnagrinėti kartu su mokiniais.

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

16 skaidrė

2.3. Netikros naujienos (1)

Netikros naujienos:

– „socialinis reiškiny, susijęs su dezinformacija, dezorientacija ir kitų formų manipuliacija tinkle“ (Skarzauskiene, Maciulienė, Ramasauskaite, 2020);

– „melaginga, dažnai sensacinga informacija, skleidžiama prisidengiant naujienų pranešimais“ (Skarzauskiene, Maciulienė, Ramasauskaite, 2020).

Jų tikslas:

– paveikti visuomenės **nuomonę** (Lazer, Baum, Grinberg, Friedland, Joseph, Hobbs, Mattsson, 2017);

– **pakirsti pasitikėjimą** valdžios ir valstybės **institucijomis** (vyriausybė, akademinė bendruomenė, mokslu, sveikatos apsaugos sistema) ir taikią pasaulio tvarką palaikančiomis demokratinėmis institucijomis (NATO, ES) (Skarzauskiene, Maciulienė, Ramasauskaite, 2020).

Skaidrė parengta remiantis Lazer, D., Baum M., Grinberg, N., Friedland, L., Joseph, K., Hobbs W., Mattsson, C. Combating Fake News: An Agenda for Research and Action. 2017. <https://shorensteincenter.org/combating-fake-news-agenda-for-research/> [2023 08 20]; Skarzauskiene, A., Maciulienė, M., Ramasauskaite, O. The Digital Media in Lithuania: Combating Disinformation and Fake News. *Acta Informatica Pragensia*, 2020, 9(2), 74–91 DOI: 10.18267/j.aip.134

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

17 skaidrė

2.3. Netikros naujienos (2)

Terminas netikros naujienos („Fake News“) buvo panaudotas 1925 m. žurnale „Harper`s“ straipsnyje „Netikros naujienos ir visuomenė“:

„Kai naujienų klastotojas gaus prieigą prie spaudos telegramų, visi sąžiningi redaktoriai nebegalės atitaisyti jo daromų piktadarybių. Redaktorius gavęs naujieną telegrafu, neturi galimybės patikrinti jos autentiškumo, kaip tai darytų vietinio pranešimo atveju. „Associated Press“ narių biurui šioje šalyje yra sujungti vienas su kitu ir naujienų rinkimo bei platinimo centrais telegrafo laidų sistema, kuri viena grandine penkis kartus apjuosia visą pasaulį. Tai labai jautrus organizmas. Pridėkite pirštą prie jo Niujorke, o jis vibruoja San Franciske“ (Lazer, Baum, Grinberg, Friedland, Joseph, Hobbs, Mattsson, 2017).

Skaidrė parengta remiantis Lazer, D., Baum M., Grinberg, N., Friedland, L., Joseph, K., Hobbs W., Mattsson, C. Combating Fake News: An Agenda for Research and Action. 2017. <https://shorensteincenter.org/combating-fake-news-agenda-for-research/> [2023 08 20]; Skarzauskiene, A., Maciulienė, M., Ramasauskaite, O. The Digital Media in Lithuania: Combating Disinformation and Fake News. *Acta Informatica Pragensia*, 2020, 9(2), 74–91 DOI: 10.18267/j.aip.134

Perskaite straipsnio „Netikros naujienos ir visuomenė“ ištrauką mokiniai turėtų suvokti, kokią grėsmę kėlė „netikros naujienos“ XX a. pirmoje pusėje (Ats.: būtų paskleistos per spaudos tinklą labai greitai, be galimybės jas patikrinti, t. y. patikrinti jų patikimumą). Palyginimui, paklauskite mokinių, ar tos pačios grėsmės kyla spaudai ir šiandien, paprašykite argumentuoti atsakymą.

18 skaidrė

2.4. Istorijos propaganda

Istorijos propaganda – tikslingas istorijos faktų **interpretavimas**, siekiant ideologinių, politinių ar kitų (pvz., karo) tikslų. Istorinės propagandos pavyzdžių galime rasti įvairių laikotarpių spaudoje.

„Istorinės propagandos analizė leidžia tyrėjams ir istorikams pamatyti, kaip ir kodėl žiniasklaida **darė įtaką** to meto žmonėms“ ir suvokti, kokią „reikšmę ji turėjo **formuojant nuomonę** ir, kaip laikui bėgant buvo įtvirtinami mitai apie <...> marginalizuotas grupes“ (Simons, 2022).

Skaidrė parengta remiantis Simons S. Context Of History And Historical Propaganda. March 20, 2022. See in: <https://theowp.org/context-of-history-and-historical-propaganda/> [2023 08 20]

Istorinės propagandos pavyzdžių galime rasti įvairių laikotarpių spaudoje. Pvz., sovietmečiu, 1926 m. gruodžio 17 d. Lietuvoje įvykdytas perversmas vadinamas „fašistiniu“ (Viktoras, 1940, 2.). Ta pati interpretacija girdima iš 1991 m. iš Nacionalinio gelbėjimo komiteto (Lietuvoje). Jis „savo veikla siekė sudaryti įspūdį, esą besipriešinančią profašistinę valdžią Lietuvoje vertė patys žmonės. Taip pat buvo norima įteigti, kad per Sausio 13-osios įvykius Lietuvos snaiperiai šaudė į minią“ (Burinskaitė, 2007, 105).

19 skaidrė

2.5. Kodėl kyla *atminties karai*? (1)

Interpretacija vienija ne tik dezinformaciją, „netikras naujienas“ ir istorinę propagandą, bet ir *atminties karus*.

Terminą *atminties karai* politikai, istorikai ir žurnalistai pasiskolino iš psichologo Frederick'o Crew'o (1995). *Atminties karais* buvo įvardyti Vidurio ir Rytų Europoje vykstantys istorikų ir istorikų ginčai dėl Antrojo pasaulinio karo **interpretacijos** (How 'Memory Wars' Fuel the Conflict in Russia and Ukraine, 2022).

Skaidrė parengta remiantis Crew F. The Memory Wars: Freud's Legacy in Dispute. 1995; How 'Memory Wars' Fuel the Conflict in Russia and Ukraine. (2022) Publikuotas 2022 02 08. <https://hsoc.gatech.edu/news/item/655307/memory-wars-fuel-conflict-russia-ukraine#:~:text=The%20term%20%E2%80%9Cmemory%20war%E2%80%9D%20describes%20political%20conflict%20fueled,of%20those%20shared%20events%20is%20World%20War%20II.> [2023 03 13]

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

20 skaidrė

2.5. Kodėl kyla *atminties karai*? (2)

Lietuvoje apie *atminties karus* imta kalbėti 2004 m., įstojus į Europos Sąjungą. Iš pradžių žurnalistų vartotas „atminties konfliktų“ terminas (Šindeikis, 2004), vėliau – *atminties karai*.

Ištrauka iš A. Šindeikio straipsnio „Atminties konfliktai kaitina aistras“:

„XXI amžius tampa **istorijos atminties** amžiumi. Šią vis dažniau kartojamą frazę patvirtina naują skambesį įgaunančios diskusijos **dėl santykio su praeitimi** Vidurio Europoje. Vienose šalyse dar tik bandoma suvokti, kas gi atsitiko su piliečių likimais, kitose jau prasideda **aršūs konfliktai dėl prarasto turto** ar **žeminančios pabėgėlio savijautos**. Bandoma rasti naujus senų problemų sprendimus. Aišku tik viena – prisimindami istoriją ir nuoskaudas turime galvoti ne tik apie praeitį, bet apie dabartį ir ateitį. Ir bandyti **rasti būdą, kaip sugyventi naujoje Europoje** ir savo sprendimais bei elgesiu **neskatinti savo kaimynų ir partnerių priešiško**“ (Šindeikis, 2004).

Skaidrė parengta remiantis Šindeikis A. Atminties konfliktai kaitina aistras. 2004. <http://www.veidas.lt/lt/leidinys.full/41414cf6ddc58?veidas=194831598fd07078acad8...> [2006 04 08]; Cohen S. Memory wars and peace commissions. *Index on Censorship*, 2001, 30 (1): 39–48. doi:10.1080/03064220108536869. S2CID 145151537. Prieiga per internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1080/03064220108536869> [2023 03 13]

A. Šindeikio straipsnio „Atminties konfliktai kaitina aistras“ ištrauka turėtų padėti mokiniams atsakyti į klausimą, kodėl kyla „atminties konfliktai“ (Ats.: konfliktai kyla dėl skirtingos istorinės atminties, o pastaroji, – dėl skirtingų tų pačių įvykių interpretacijų).

21 skaidrė

2.5. Kodėl kyla *atminties karai*? (3)

Dabartis, kaip ir istorija, yra kuriama, o kuriant bendrą Europos ateitį, reikia susitarti dėl praeities interpretacijos, labai svarbios bendros atminties kūrimui (Cohen, 2001).

Ištrauka iš A. Bumblausko studijos „Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir jos tradicija“:

„Vis dėlto naujos LDK atmintys formuojasi ne tik Lietuvoje, bet ir Baltarusijoje (LDK kaip baltarusių valstybė ir šiandienės tapatybės svarbiausias komponentas), Rusijoje (LDK kaip demokratinė Rusijos valstybės alternatyva), Lenkijoje (LDK ir Lenkijos unija kaip ES prototipas). Lietuvai LDK reminiscencija šiuo aspektu turėtų reikšti ir Europos regiono rekonstrukcijos siekinį. <...> Ne tiek pati LDK istorija (nors ir ji), kiek šios istorijos teikiamos galimybės tapti šiuolaikinių tautų ir valstybių, o ir viso regiono atminties vieta. Nesvarbu, kad iš pradžių vyks argumentų varžybos – kam turi priklausyti Mindaugas ir Vytautas, Jogaila ir Lietuvos Statutai, Radvilos ir Chodkevičiai, kaip pasidalyti Mikalojaus Husoviano ir Motiejaus Kazimiero Sarbievijaus, Adomo Mickevičiaus ir Czesławo Miłoszo kūrybą. Svarbu, kad istorijos, kultūros ir paveldo siužetai taptų bendri visam regionui. Šiuos siužetus reikia ne karpyti, o skaityti. Tai ir galėtų tapti naująja Lietuvos ir Europos Rytų partnerystės programos dalimi“ (Bumblauskas, 2010, 11)

Skaidrė parengta remiantis Bumblauskas, A. *Lietuvos Didžioji Kunigaikštija ir jos tradicija*. Vilnius: VU leidykla, 2010, p. 11.; Cohen, S. Memory wars and peace commissions. *Index on Censorship*, 2001, 30 (1): 39–48. doi:10.1080/03064220108536869. S2CID 145151537. Prieiga per internetą: <https://journals.sagepub.com/doi/epdf/10.1080/03064220108536869> [2023 03 13]

Skaidrėje pateikta A. Bumblausko studijos ištrauka padės mokiniams atsakyti į du aktualius klausimus: 1) dėl ko kyla Lietuvos, Baltarusijos, Lenkijos *atminties karai*? (Ats.: dėl LDK paveldo, t. y. dėl istorinių asmenybių, kultūros paveldo tautinės / valstybinės priklausomybės); 2) kaip *atminties karus* dėl LDK paveldo dalybų, siūlo spręsti istorikas A. Bumblauskas? (Ats.: LDK paveldą paversti „viso regiono atminties vieta“).

22 skaidrė

2.5. Kodėl kyla *atminties karai*? (4)

Atminties karai vyksta tarp šalių, vienos šalies, tautos viduje (Žmuida, 2022), o jų esmė – politinis ginčas dėl istorinio įvykio **interpretacijos** ar įamžinimo (How ‘Memory Wars’ Fuel the Conflict in Russia and Ukraine, 2022).

E. Žmuida (2022) išskyrė **vidinius** ir **invazinius** atminties karus. **Invaziniai atminties karai** gali būti trumpalaikiai (okupacijos metu) ir ilgalaikiai (kai kraštas aneksuojamas).

Skaidrė parengta remiantis Žmuida, E. (2022) Lietuvių atminties kultūra: įsivaizduojamos bendruomenės ir atminties karai *Lituanistica*, Nr. 1, p. 19–32; How ‘Memory Wars’ Fuel the Conflict in Russia and Ukraine. (2022) Publikuotas 2022 02 08. <https://hsoc.gatech.edu/news/item/655307/memory-wars-fuel-conflict-russia-ukraine#:~:text=The%20term%20%E2%80%9Cmemory%20war%E2%80%9D%20describes%20political%20conflict%20fueled,of%20those%20shared%20events%20is%20World%20War%20II.> [2023 03 13]

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

23 skaidrė

2.5. Kodėl kyla *atminties karai*? (5)

Šiuo metu, ko gero, didžiausias vidinis *atminties karas* Lietuvoje vyksta dėl Justino Marcinkevičiaus atminimo įamžinimo.

Ištrauka iš 2023 08 22 BNS pranešimo:

„Siekdami suprasti, kokią norime matyti prie Lietuvos rašytojų sąjungos esantį skverą, kuriam nuo 2020 metų suteiktas J. Marcinkevičiaus vardas, ir koks architektūrinis-skulptūrinis sprendimas vienyto, kiek tai įmanoma, skirtingas nuomones išsakančias visuomenės grupes ir stiprintų santarvės jausmą, rengiame atvirą diskusiją“, – nurodoma pranešime. <...> Poetas, dramaturgas, vertėjas, akademikas bei visuomenės veikėjas J. Marcinkevičius (1930–2011) per kūrybos metus išleido apie 50 eilėraščių, vaikų poezijos, dramaturgijos, esė, publicistinių knygų, tarp žymiausių jo kūrinių – draminė trilogija „Mindaugas“, „Mažvydas“, „Katedra“. Rašytojas buvo aktyvus Lietuvai atkuriant nepriklausomybę, dalyvavo Sąjūdžio veikloje, tačiau dalis literatūrologų ir istorikų nevienareikšmiai vertina jo vaidmenį ir kai kuriuos kūrinius sovietmečiu. Jis 1957 ir 1969 metais yra pelnęs LSSR valstybinę premiją, 2001-aisiais – Lietuvos nacionalinę kultūros ir meno premiją.“ (Rengiama diskusija dėl J. Marcinkevičiaus įamžinimo 2023 08 22. BNS)

Skaidrė parengta remiantis Žmuida, E. (2022) Lietuvių atminties kultūra: įsivaizduojamos bendruomenės ir atminties karai *Lituanistica*, Nr. 1, p. 19–32; Rengiama diskusija dėl J. Marcinkevičiaus įamžinimo 2023 08 22. BNS. Prieiga prie interneto: <https://klaipeda.diena.lt/naujienos/lietuva/salies-pulsas/rengiama-diskusija-del-j-marcinkeviciaus-iamzinimo-1136849?komentarai?full> [2023 08 23]

Pateikta ištrauka iš 2023 m. rugpjūčio 22 d. BNS pranešimo turėtų padėti mokiniams suvokti, kad *atminties karas* dėl J. Marcinkevičiaus kilo ir dėl „nevienareikšmiškų vertinimų“ (interpretacijos), ir dėl įamžinimo. Taip pat svarbu akcentuoti, BNS pranešime, kaip ir A. Bumblausko studijos ištraukoje, pabrėžiamos sutarimo (*atminties taikos*) paieškos. Mokytojas turėtų padėti mokiniams įžvelgti šio vidinio *atminties karo* sąsajas su 2022 m. gruodžio 13 d. Lietuvos Respublikos Seimo priimtu „Lietuvos Respublikos draudimo propaguoti totalitarinius, autoritarinius režimus ir jų ideologijas įstatymu“. Šio įstatymo nuostatas mokiniai, baigę 4 temą, galėtų įvertinti parengtoje III lygmens apibendrinimo užduotyje (žr. dalyje praktinė užduotys).

24 skaidrė

2.5. Kodėl kyla *atminties karai*? (6)

Istorinių įvykių **interpretacija**, ypač dvišalių santykių istorijoje, vis dar išlieka labai svarbiu *atminties karų* lauku. Iki šiol išlieka aktuali 1940 m. birželio 15 d., 1940 m. liepos 21 d. ir 1940 m. rugpjūčio 3 d. įvykių interpretacija.

Rusija, pasitelkusi istorinę propagandą įrodinėja, kad Lietuva 1940 m. rugpjūčio 3 d. „savanoriškai įstojo į Sovietų Sąjungą“.

Ištrauka iš D. Okunev`o straipsnio „Pašaipia ir pažeminimas“: kaip pabaltiečiai prašėsi į SSRS:

„1940 m. liepos 21 d. Lietuvos, Latvijos ir Estijos parlamentai paskelbė apie sovietų valdžios įvedimą savo respublikose ir priėmė prisijungimo prie SSRS deklaracijas. Po dviejų savaičių šios šalys buvo priimtose į Sovietų Sąjungą. Šiuolaikinėse Baltijos šalyse 80 metų senumo įvykiai laikomi sovietinės okupacijos, kuri su pertrauka dėl vokiečių okupacijos truko kiek daugiau nei pusę amžiaus, pradžia.“ (Окунев, 2020)

Skaidrė parengta remiantis Окунев, Д. (2020) «Насмешка и унижение»: как прибалты просились в СССР. 80 лет назад Прибалтика попросилась в состав СССР. In: https://www.gazeta.ru/science/2020/07/20_a_13160017.shtml [2023 08 23]

Pateiktoje spaudos straipsnio ištraukoje mokytojas ar mokytoja turėtų atkreipti mokinių dėmesį į keletą svarbių dalykų: 1) straipsnio antraštę, peršančią sovietinę 1940 m. įvykių Lietuvoje interpretaciją („prašėsi į SSRS“); 2) antraštės nepagarbų toną („pašaipa ir pažeminimas“) Baltijos šalių atžvilgiu; 3) išsakytą ir Baltijos šalių oficialią, 1940 m. įvykių, interpretaciją.

Apibendrinamas mokytas turėtų akcentuoti, kad istorinių įvykių interpretacijos *atminties karuose* vaidina labai svarbų vaidmenį. Nuolatiniu tam tikrų istorijos įvykių interpretacijų kartojimu siekiama, kad jos nebūtų pamirštos.

2 potemėje savarankiškam mokinių darbui bei 2 potemės medžiagos įtvirtinimui siūlomos praktinės užduotys (žr. dalyje praktinės užduotys): **II.LYG.1.UŽD., IV.LYG.3.UŽD.**

3 potemė. Istorinė atmintis ir istorijos politika

(*Probleminis klausimas*: Kodėl valstybei būtina istorijos (istorinės atminties) politika?)

Mokiniams reikia sudaryti galimybę suprasti, kad bendros šventės ir atmintinos dienos stabilizuoja esamą politinę santvarką, stiprina Lietuvos visuomenės istorinę atmintį ir identitetą.

Mokiniai turi suvokti, kad valstybės atminties politiką formuoja Lietuvos Respublikos Seimas (LRS), leisdamas ir keisdamas šventinių ir atmintinų dienų įstatymus, steigdamas specialias istorinės atminties įamžinimo ar tyrimo institucijas, o koordinuoja – LRS Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisija.

Taikant „apverstos klasės“ mokymosi būdą, sudaryti mokiniams galimybę savarankiškai atlikti parengtas užduotis, kurios leis patiems suformuluoti istorinės atminties apibrėžimą ir charakterizuoti Lietuvos atminties politiką.

25 skaidrė

3 potemė. Istorinė atmintis ir istorijos politika

(*Probleminis klausimas*: Kodėl valstybei būtina istorijos (istorinės atminties) politika?)

3.1. Šventinių ir atmintinų dienų įstatymai

1990 m. spalio 19 ir 25 d. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba – Atkuriamasis Seimas svarstė pirmąjį šventinių ir atmintinų dienų įstatymą.

Svarstymų metu buvo atsižvelgiama į visuomenės organizacijų, Katalikų bažnyčios, Lietuvos mokslų akademijos Istorijos instituto istorikų nuomonę.

Kovo 11-ąją į atmintinų dienų sąrašą, kaip „Nepriklausomybės atkūrimo dieną“ įtraukti pasiūlė Mažeikių rajono darbininkų sąjungos taryba (LR AT-AS, 32 PS, 17).

Skaidrė parengta remiantis Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos – Atkuriamojo Seimo 1990 m. spalio 19 d. 32-ojo posėdžio stenogramos, p. 10. (Tekste – LR AT-AS, 32 PS, ir psl.) Prieiga per internetą: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAK/TAIS.250998> [2023 08 12]; Norkus Z. Istorika ir istorijos kultūros studijos: Jørno Rüsens idėjų bruožai. Iš: Rūsen J. *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Sud. Z. Norkus. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 11–36.

Siekiama pabrėžti, kas Lietuvos šventinės ir atmintinos dienos teisiškai įtvirtintos demokratiniu keliu, per parlamentarų ir visuomenės diskusiją. Šiai minčiai pagrįsti puikiai tinka **I.L.UŽD.**, esanti dalyje praktinės užduotys.

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

26 skaidrė

3.2. Istorijos ar atminties politika? (1)

Kaip pavadinti „kovą dėl galios veikti istorinę atmintį ir identitetą bei tos galios panaudojimą“? (Norkus, 2007).

- „Istorijos politika“ (Norkus, 2007).
- „Atminties politika“ (Nikžentaitis, 2021).
- „Atminties arba istorijos politika“ (Šutinienė, 2010).
- „Istorijos kultūros politinė dimensija“ (Rüsen, 2007).

Skaidrė parengta remiantis Nikžentaitis, A. *Valstybė ir atmintis. Atminties kultūros ir jų reguliavimo būdai Lietuvoje, Vidurio ir Rytų Europoje*. Vilnius: LLI, 2021, p. 6–21; Norkus Z. *Istorika ir istorijos kultūros studijos: Jørno Rüseno idėjų bruožai*. Iš: Rüsen J. *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Sud. Z. Norkus. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 11–36; Rüsen J. *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Sud. Z. Norkus. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 90–97; Šutinienė, I. *Apie atminties politikos tyrimus: sociologinio aspekto paieškos*. Iš: *Šiuolaikiniai istorinės sąmonės formavimo būdai: prielaidos, galimybės ir ribos*. Vilnius: VU leidykla, 2010, p. 31–44.

Politologai, istorikai, sociologai ir kitų sričių atstovai diskutuoja dėl istorijos politikos, atminties politikos, atminties kultūros, istorijos kultūros sąvokų ir jų apibrėžčių. Šias diskusijas istorijos mokytojas ras skaidrei parengti panaudojoje literatūroje (žr. aukščiau).

Siekiant susikalbėjimo, dėl svarbių sąvokų („kolektyvinė atmintis“, „atminties kultūra“, „atminimo kultūra“, „atminties vietos“, „komunikacinė atmintis“, „kultūrinė atmintis“), siūlyčiau mokytojams vadovautis apibrėžtimis, esančiomis LII vykdytoje Mokslo tyrimo programoje „Atminties kultūra Lietuvoje“, adresu internete: <https://www.istorija.lt/mokslas/mokslines-programos/atminties-kultura-lietuvoje.-d.-1/157> [2023 03 10]

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

27 skaidrė

3.2. Istorijos ar atminties politika? (2)

Kodėl valstybei būtina istorijos (istorinės atminties) politika?

Ištrauka iš J. Rüseno straipsnio „Kas yra istorijos kultūra?“ (Rüsen, 2007, 95):

„Istorijos kultūros *politinė* dimensija yra pagrįsta tuo, kad kiekvienai viešpatavimo formai reikia jos paliestųjų pritarimo, kuri labai priklauso nuo istorinio atsiminimo. Nėra jokio atsitiktinumo, kad politinis viešpatavimas reprezentuoja save daugybe istorinių simbolių. Akivaizdus pavyzdys yra nacionalinės atmintinos dienos, kurios dažniausiai turi priminti politinės bendruomenės kilmę ta forma, kad ji, kaip ilgalaikiškai tvarus darinys, atrodytų kaip pirmapradiškai įsteigtas remiantis normatyviniu būtinumu. Istorinis atsiminimas atlieka tikrą politinę įteisinimo funkciją. <...> Teisėtumas yra struktūrinis viešpatavimo gebėjimas sulaukti sau pritarimo. Istorinis atsiminimas yra esminė šio pritarimo terpė. Jis mentališkai pagrindžia politinį viešpatavimą, išreiškdamas jį prasminiuose istorinės sąmonės dariniuose, kurie tarnauja kultūriniam gyvenimo praktikos orientavimui. Ši išraiška siekia istorinio identiteto gelmes. Identiteto kūrimas įvyksta iš esmės valdžios ir viešpatavimo terpėje, būtent pavienių subjektų viduje ir tarp jų“.

Skaidrė parengta remiantis Rüsen J. *Istorika. Istorikos darbų rinktinė*. Sud. Z. Norkus. Vilnius: Margi raštai, 2007, p. 90–97.

Mokytojui, kartu su mokiniiais, siūloma išanalizuoti J. Rüsen'o citatą ir atsakyti į klausimą, kodėl valstybei būtina istorijos (istorinės atminties) politika? (Ats.: 1) dėl politinės santvarkos įtvirtinimo („istorinis atsiminimas atlieka tikrą politinę įteisinimo funkciją“); 2) dėl identiteto kūrimo; 3) dėl

bendros visuomenės istorinės atminties kūrimo „išreikšdamas jį prasminiuose istorinės sąmonės dariniuose, kurie tarnauja kultūriniam gyvenimo praktikos orientavimui“)

Skaidrės tekstą papildanti informacija yra mokiniui skirtos medžiagos dalyje.

28 skaidrė

3.2. Istorijos ar atminties politika? (3)

Istorikas Alvydas Nikžentaitis pasiūlė demokratinių šalių vykdomą istorinės atminties teisinį reguliavimą vadinti atminties politika, o nedemokratinė šalių – istorijos politika (Nikžentaitis, 2021).

Atminties politiką apibrėžė, kaip „institucionalizuotą veiklą, kurios tikslas aktualizuoti atrinktus atminimus reprezentacijose, ritualuose ir inscenizacijose ir daryti tai siekiant pateisinti savo tikslus ir veiksmus“ (Nikžentaitis, 2021).

Yra ir kitas būdas išsirinkti, kokį terminą vartoti, – nustatyti politikos objektą.

Skaidrė parengta remiantis Nikžentaitis, A. *Valstybė ir atmintis. Atminties kultūros ir jų reguliavimo būdai Lietuvoje, Vidurio ir Rytų Europoje*. Vilnius: LLI, 2021, p. 6–21.

3 potemėje savarankiškam mokinių darbui bei 3 potemės medžiagos įtvirtinimui siūlomos praktinės užduotys (žr. dalyje praktinės užduotys): **I.LYG.1.UŽD., I.LYG.2.UŽD., I.LYG.3.UŽD., I.LYG.4.UŽD., II.LYG.2.UŽD., III.LYG.3.UŽD., IV.LYG.1.UŽD.**
